

Јасмина Поповска

Институт за филозофија, Филозофски факултет
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје
jasmina.popovska@fzf.ukim.edu.mk

ПРАШАЊЕТО ЗА ДУШАТА: МИТЕВСКИ ЗА ПЛАТОН¹

Филозофската анализа на античките теории за душата од многу аспекти е деликатна задача и потребно е теориската размисла на античките автори со огромна внимателност да се преточи во современиот дискурзивен контекст. Прво, мора „однатре“ да се навлезе во контекстот на поимот ψυχή во античката филозофска мисла, а потоа да се најде соодветна интерпретативна методологија која овој контекст ќе може да го пренесе во современиот филозофски јазик. Исто така, потребни се големо познавање и критичко преосмислување на контекстуалната концептуална и теориска мрежа на античкиот светоглед без која за нас би останале недостапни многу од античките филозофски гледишта. Оваа мрежа опфаќа многу, барем за нас, различни теориски сфери, па освен филозофската, тука припаѓаат и религиската, природонаучната, естетската. Затоа, филозофските концепти, особено концептот каков што е ψυχή, мора да бидат разгледувани многустрано и исклучително „отворено“, секако, доколку целта на истражувачот е методолошки соодветен и конзистентен интерпретативен пристап.

Античките автори, покрај останатите перенијални филозофски прашања, исклучително интензивен фокус ставаат врз прашањето за душата. Покрај фрагментарното сведоштво за обработката на овој проблем кај претсократоците, негова систематска обработка наоѓаме кај Платон, Аристотел, Епикур и кај стоиците. За најопсежен третман може да се смета оној на Платон кој, во различни поводи, му пристапува од најразлични аспекти: психолошки, етички, естетички, општествен, политички, космички, сотериолошки.

Низ својот широк опус, а најмногу сублимиран во делата „Платоновото учење за душата“ и „Душата и духовниот живот во антиката и раното средновековие“, Витомир Митевски го посветува своето ин-

¹ Овој текст претставува изменета верзија на една подглава од докторската дисертација на тема „Проблемот на толкувањето на Платоновата филозофија“ (необјавена), одбранета на 12 мај 2013 година на Филозофскиот факултет – Скопје од м-р Јасмина Наумоска.

телектуално интересирање токму на концептот $\psi\upsilon\chi\eta$, општо во антиката и во раното средновековие, но и поспецифично во филозофијата на Платон. Тој смета дека и покрај шаренилото од различни концепции кои се среќаваат во антиката, може да се зборува за еден општ антички поим за душата кој ги опфаќа прашањата за бесмртноста на душата, нејзините делови и моќи, специфичната грижа за душата, итн. (Митевски 2012: 5). Меѓутоа, Митевски смета дека токму преку Платон, а подоцна и преку неоплатонизмот, концептот за душата во средновековието добива свои особености. Затоа токму Платоновите третман на овој концепт посебно го привлекува неговото внимание.

Две интерпретативни методолошки поставки

Своите позиции Митевски ги оформува, имајќи предвид два методолошки интерпретативни почетни става: прво, споредба на Платоновите, а воопшто, и на античките теории за душата во однос на третирањето на феноменот *душа* од страна на современата наука, особено психологијата; и второ, споредба на Платоновите поставки за душата со оние на неговите претходници, како со оние кои потекнуваат од истата духовна средина од која потекнува тој, така и со оние учења географски подалечни од Атина, но по ставовите особено блиски со Платоновите. Целата своја толкувачка перспектива Митевски ја гради низ овие две методолошки призми, но и во согласност со сопствените интерпретативни премиси што ги воспоставува на почетокот на својот текст, имено толкувањето на Платоновото учење за душата да ја следи филозофската широкогледост која единствено е меродавна да иследува проблематика како оваа.

Платоновото учење на душата, според Митевски, се надоврзува на учењата на филозофите пред него, и во Платоновата концепција може да се увидат влијанија од традиционалните сфаќања за душата. Платон, според Митевски, често се навраќа на претсократовските учења за душата, како што вели тој, „каде што индивидуалниот мислител често имал потреба да се повика на некој божествен или натчовечки авторитет за да го потврди своето лично искуство или став“ (Митевски 2012: 103). Митевски смета дека сложената претстава за душата која Платон ја изложува во дијалозите може да се трасира во античката филозофска традиција. Како пример, тој ја посочува трипартитноста како важно обележје на теоријата за душата кај Платон, која Митевски ја забележува и кај Питагора, но и кај Парменид. (Митевски, 2012: 96) Исто така, значајно е и влијанието на Хераклит, Емпедокле и Анаксагора, чијшто поим за цикличност Платон го инспи-

рира во обликувањето на теоријата за душата која, главно, ќе го носи сотериолошкиот предикат.

Кратката дефиниција за душата, која може да се извлече од дијалозите, е дека таа се објаснува со големата метафора на животот, дефиниција која се навестува и кај Хомер, Питагора и орфизмот, Емпедокле и кај Хераклит. Меѓутоа, смета Митевски, тоа и не е некаква оригинална мисла доколку се остане само на неа. Наследството од неговите претходници може да се забележи и во ставот дека движењето претставува елементарна пројава на душата (животот), имено, тврдењето за душата како причина на секоја промена и движење. Сепак, и покрај овие основни позиции, Митевски смета дека Платоновата оригинална концепција треба да се бара во особеноста на одговорите кои тој ги нуди во однос на определбата токму на поимот *живоий* и на неговите посебни пројави. Една од особеностите на Платоновите концепт за душата во рамките на антиката е напуштањето на архаичниот поим за душата, според кој, судбината на душата во целост ѝ е препуштена на Божјата волја. Платоновото учење ги воведува категориите на слободата и одговорноста, и создава поим за човекот како автономно суштество кое ја избира сопствената судбина. „Во краен случај, посмртната судбина на нашата душа е во наши раце“ (Митевски 2012: 105).

Исто така, имајќи ги како претпоставки концептот на Питагора за филозофскиот начин на живот и Сократовиот концепт за неа на душата, Платон се фокусира на образованието на душата или *ψαυοεја*. Сократовиот концепт за неа на душата, за Платон е директна почетна инспирација за неговата теорија, но со текот на времето, Платон се оддалечува од неа доближувајќи се до областа на есхатологијата (Митевски 2012: 102).

На почетокот на својата книга „Платоновото учење за душата“ Митевски прави кратка анализа на современите сфаќања за душата и доаѓа до заклучок дека концептот за душата во модерната наука е отфрлен како ненаучен и е стигматизиран како уште еден од нејасните „метафизички поими“. Митевски смета дека научниот пристап се одделил од филозофско-религиските концепти за душата, но оправданието го гледа во мноштвото теории, кои ги нудат и религијата и филозофијата, а кои напати меѓусебно се исклучуваат. Сепак, науката, особено психологијата, овие концепции (особено античките) ги смета како свои наивни претходници и никулци на веќе реализираните современи теории. Меѓутоа, смета Митевски, „неприфатливо е што тие изворни филозофски поими науката ги толкува како зачетоци или никулци, значи неразвиени предвесници на поимите што самата ги об-

работува. Едноставно, науката прво усвојува нешто од философијата за да веднаш потоа го отфрли како незрело и закржлавно“ (Митевски 2005: 12). Генерално, различно е сфаќањето за душата во антиката и денес, но тоа не значи дека тоа треба да биде субординирано на модерното сфаќање. Тој укажува дека филозофскиот поим за душата е многу поширок имајќи ја предвид поливалентноста на феноменот на животот. Иако науката се однесува претенциозно и негаторски кон еден метафизички концепт како душата, сепак тој објаснува некои основни и суштествени појави на психичкиот живот. Учењето за душата, вели Митевски, навлегува во областите на епистемологијата, етиката и сотериологијата, области кои излегуваат од хоризонтот на науката. Затоа, на крајот, тој заклучува „душата како философски поим излегува од координатите во кои се движи научната методологија, па затоа и науката на местото каде што очекува да ја открие душата, редовно ќе констатира – празнина“ (Митевски 2005: 13). Во Платоновите концепт за душата, Митевски ја наоѓа оваа поширока слика од научната, имено, дека кај него поимот *душа* е мошне поопсежен поим од дефиницијата која ја дава денешната психологија, имено „збир на состојби и процеси на свеста“. Во таа смисла, не само што Платоновото сфаќање не е наивно во однос на модерното сфаќање, кое Митевски го оценува како едноставен редукционизам, туку може да се каже и дека модерното е „закржлавно во однос на автентичното значенско богатство и широкиот смисловен дијапазон на Платоновата душа“ (Митевски 2005: 18).

Со ставовите за душата во Платоновите дијалози се покажува дека рационалниот дискурс е ограничен да ја пренесе суштината на проблемот за кој се говори. Затоа, забележува Митевски, кога Платон зборува за душата, тој зборува преку митски претстави. Изборот на митскиот јазик кај Платон не е бегство од филозофското истражување, предупредува Митевски, туку го следи Платоновото епистемолошко предубедување, имено, дека за одредени филозофски ставови не може да се зборува преку вообичаениот пропозиционален јазички апарат поради скромноста на човечките познавателни моќи. Платон го презема ризикот да биде исмеан и неразбран, вели Митевски, затоа што смета дека врвната вистина не може да биде докажувана. Затоа Митевски при своите интрепретации постојано ја зема предвид претпазливоста на Платон, за душата да зборува на „човечки“ начин.

Микро-макро аспект на душата

Во духот на овој поливалентен пристап кон Платоновата концепција за душата, Митевски го истакнува и поспецифично го изведува микро-макро аспектот на душата. Овој аспект тука го издвојуваме како оригинален толкувачки пристап кој претендира Платоновите филозофски осврт кон проблемот за душата да го третира како една целина. Од една страна, тој ги акцентира индивидуалноста на душата и нејзините потенцијали за етичко и спознавателно издигнување, зборувајќи за Платоновото тежнеење кон етичка и спознавателна нега на душата. Од друга страна, потеклото на индивидуалната душа ја бара во космичката, светската душа, дефинирајќи го човекот како „небесен изданок“, микрокосмичко огледало на светот.

Прашањето за состојбата на човекот во овој свет зафаќа голем дел од Платоновите опус посветен на прашањето за душата. Повикувајќи се на Јегер, Митевски укажува дека човекот е способен слободно да ја избира и да ја дефинира судбината на својата душа. Митевски става посебен акцент на сложениот концепт на *haugeta*, имено, на филозофското образование на душата кое се карактеризира со специфични методи, чија цел е да овозможи човекот да стане свој господар. Сфаќањето за филозофската нега на душата, според Митевски, е смеса на етички и спознавателни елементи. Човекот што бил подложен под овој процес треба: „да тежнее кон спознание на она што е едно, вечно и непроменливо, да ја сака вистината, да е свртен кон духовни, а не кон телесни радости, да е умерен, скроман, справедлив, кроток, љубезен, да е бистар при учењето и да има добро паметење“ (Митевски 2005: 113).

Митевски го потенцира и филозофскиот стремеж кон смртта, кој Платон го истакнува во *Фајдон*, како и расположението на безизлез, немок, сомневање, каење, очај, во нашиот овоземен свет, кое тој го споредува со Кјеркегоровото егзистенцијалистичко искуство. Оттука произлегува „свеста за неоствареното единство на човекот и светот во кој се наоѓа, свеста за несовршената природа на човекот“ (Митевски 2005: 55). Но, за разлика од егзистенцијалистичкото непомирливо единство на човекот и светот, кај Платон се истакнува античкиот религиозен контекст во учењето за душата, имено, нејзината способност да созерцува во вистината, како што оценува Митевски, најзагадочната област во Платоновото учење за душата. Индивидуалната душа конечно се втопува со космичката и се враќа во местото кое ѝ е најсоодветно. Ваквиот микро-макро космички аспект на душата во *Тимај*, Платон го доведува во согласност со учењето за подражавање на космичкото совршенство и стремежот кон поистоветување со него,

односно постапното „изедначување“ на нашата ментална структура со онаа што владее во космосот. Подражавањето на космичкиот образец преку набљудувањето, според Митевски, има сотериолошка компонента – спознанието ослободува и ѝ носи спас на душата.

Космичкото соединување на индивидуалната душа, Платон го воведува преку поимот на кружното движење на душата, кое, како што оценува Митевски, претставува една од најголемите загатки за подоцнежните интерпретатори поради нејзината таинствена смисла и нејзиното таинствено потекло. По мачното излегување од сетилно достапниот свет, душата се одвраќа од каков било предмет на познание. Прво, се свртува кон себеси, достигнувајќи апсолутна (при) себност, а потоа низ кружни движења, подражавајќи ги космичките кружни движења, конечно се враќа во својата примордијална состојба. Истовремениот процес на самоспознание и на спознание на светската душа води кон заклучокот дека станува збор за истородни начела. Во моментот на совпаѓањето на мисловните и космичките кружни движења, душата се здобива со ново искуство, па преку занесот, таа достигнува отаде границите на знаењето, во конечното обединување во космичката душа, каде што таа созерцува. Тоа е смислата на животот, вели Митевски, индивидуалната душа, која мисли, да се ослободи од телото и да се изедначи со светската душа, повторно да се слее со свездениот елемент. „Тоа е интуитивен блесок“, вели тој, „производ на ирационалното спознание со чија помош Платон остварува епистемолошки пробив отаде областа на идеите како објекти на спознанието. Тоа е ново, медитативно искуство, при кое потполно избледува значењето на спознавателниот однос меѓу субјектот и објектот, а душата се наоѓа во состојба на непосредно зрение на сопствениот космички образец“ (Митевски 2005: 154). Сепак, во духот на критичкото интерпретативно вреднување, особено потенцира Митевски, мора да се има предвид дека Платон не правел строга разлика меѓу филозофскиот, научниот и религиозниот аспект на ставовите што ги застапувал, па затоа може да се смета дека подржавањето на кружните движења на космичката душа е религиозен чин, но од методолошки аспект, тоа е спознавателен чин.

* * *

Оваа заложба, денес да се зборува за теориите за душата во антиката, а посебно специфично во Платоновата филозофија, како релевантно и автономно филозофско прашање, може со сигурност да се смета за теориски куриозитет. Вообичаено, во современата филозофска литература, овие теми се распределени или во контекст на филозофијата на умот

или во ретките филозофски осврти на некои психолошки феномени. Оваа куриозитетност уште повеќе се засилува со истакнувањето на теоријата за душата како клучна за разбирањето на Платоновата филозофија, теза која Митевски, во своите теориски испитувања, конзистентно и аргументирано ја изведува.

Пред да навлезе во контекстуалната анализа на оваа тематика, Митевски се соочува со доминантните современи интерпретации на теоријата за душата, отворено изразувајќи остар критицизам кон сциентизмот кој доминира во овие интерпретации. Не прифаќајќи ја позицијата дека концептот *душа* е содржински празен концепт, а уште повеќе, дека е незрел и закржлавен, Митевски укажува дека едностраната перцепција на душевните феномени се погрешна истражувачка позиција во современите дисциплини кои ги испитуваат. Не само што го дискредитира ваквиот иницијален став туку и истакнува дека навраќањето кон полидимензионалниот пристап на истражувањето на ваквите феномени, особено кон античките, може да придонесе кон достигнување на поголеми дострели во овие дисциплини. Кон вакво превреднување на интерпретативните претпоставки, Митевски го наведува и претпазливоста на Платон, за душата да се зборува на „човечки“ начин, како и внимателно да пристапува кон митскиот јазик во кој е обвиткан говорот за душата.

Полидимензионалноста во интерпретативниот пристап кон Платоновото сфаќање за душата, Митевски не ја ограничува само на перспективата на денешните толкувања туку ја проширува и кон античките гледишта кои, на директен или на индиректен начин, имале влијание врз формирањето на Платоновата парадигма. Од орфизмот, Талес, Питагора, Хераклит, Парменид и Сократ, па сè до Риг-Ведите и Упанишадите и шаманизмот, Митевски на оригинален начин ги изведува импликациите и специфичните карактеристики на античкиот светоглед во кој е проткаено, како исклучително значаен елемент, сфаќањето за душата. Ваквата компаративна стратегија му овозможува на Митевски да ја гледа Платоновата теорија како развоен дел на една општа филозофска тенденција, а не како изолирана целина која нема допирни точки со контекстот од кој изникнува. Детектирањето на античката генеричка теорија за душата му служи на Митевски да ја изведе специфичната разлика која ја поседува Платоновата теорија за душата, што, во голема мера, ќе ја смени насоката во која ќе се движи понатамошната мисла на оваа тема.

Истакнувањето на микро-макроаспектот на Платоновото учење за душата потекнува од уште една тенденција која Митевски сака да ја истакне во неговото толкување, а тоа е надминувањето на дискре-

панциите кои се појавуваат на неколку места токму во Платоновите дијалози што се осврнуваат на овој проблем. Индивидуалната, смртната димензија на душата не е одделена од нејзината космичка димензија, поточно потеклото на индивидуалната душа може да се најде во космичката. Поткрепувањето на оваа теза, Митевски го спроведува имајќи ги предвид различните начини на кои Платон зборува за душата, и дискурзивни и митолошки, што претставува ретка толкувачка стратегија во современите осврти на Платоновата филозофија. Ваквата тенденција, особено затоа што станува збор за тема за која токму Платон прилично нејасно се изјаснува, претставува редок обид Платоновата филозофија да се чита од една унифицирачка перспектива која го подражава Платоновитот и, воопшто, античкиот светоглед.

Библиографија

- Митевски, В. 2005. *Платоновото учење за душата*. Скопје: Матица македонска.
- Митевски, В. 2012. *Душата и духовниот живот во антиката и раното средновековие*. Скопје: Матица македонска.
- Наумоска, Ј. 2013. *Проблемот на толкувањето на Платоновата филозофија*. Докторска дисертација (необјавена). Скопје: Филозофски факултет.

Jasmina Popovska

THE PROBLEM OF THE THEORY OF THE SOUL: MITEVSKI ON PLATO

Summary

The ancient philosophical language has always been a challenge for contemporary interpretation, especially the language of the concepts that does not find their contemporary correlate. In order to approach such concepts, like $\psi\upsilon\chi\eta$ for example, the methodological approach has to adopt polydimensional and open perspective.

This article examines the interpretative strategy that Vitomir Mitevski develops in reading the concept of $\psi\upsilon\chi\eta$ in Plato's philosophy. First, he deals with the dominant contemporary interpretations of the theory of the soul with an open criticism towards their scientism. Secondly, Mitevski elaborates generic theory of the soul that emerges from the unique ancient worldview which enables him to define Plato's specific contribution. Besides these two methodological strategies, Mitevski's interpretative endeavor is distinguished by bringing into focus the micro-macro aspect of the theory of the soul. According to him, this aspect can bridge over many theoretical discrepancies and offer an attempt for unifying reading of Plato's philosophy.

Keywords: Mitevski, soul, Plato, interpretation, approaches.